

litsko državljanstvo) namreč meje ostajajo. Avtorica prav te meje izziva in kritično presoja današnje izključevalne prakse, ki temeljijo na članstvu. Za izhodišče iskanja poti iz sodobnih dilem, ki se kažejo v izključevanju migrantov in migrant iz političnega članstva, vzame nekatere ključne avtorje na področju humanistike in politične teorije, kot so Kant, Arendt, Rawls, Waltzer ter kritično in v podrobnosti presoja njihove argumente, ki podpirajo priznavanje političnega članstva ali mu nasprotujejo. To naredi tudi z argumenti avtorjev, ki sicer veljajo za pronicljive kritike vsakršnega izključevanja. Hkrati pa tudi sama ni radikalna. Kot pravi sama, se ne zavzema za odprte državne meje, temveč za prepustne meje, zaradi česar je ne moremo šteti za teoretičarko svetovnega državljanstva. S tem priznava tudi pravico demokratično urejenih držav, da določajo pravila priseljevanja, dokler ta priznavajo politično članstvo tudi migrantom.

Glede na to, da je ugledna politična teoretičarka, je posebna vrednost njenega dela v tem, da se ne zadržuje v goli teoriji, temveč kritično presoja njeno aplikativno vrednost z vidika družbene realnosti in aktualnega družbenega dogajanja. To ponazorijo refleksije evropskega državljanstva in še zlasti kritika sodnih primerov s področja prepovedi burk v zahodni Evropi. Avtorica s svojim delom pravzaprav naslavlja ključne izzive prepada med globalnim vzhodom in zahodom, severom in jugom. Čeprav gre za teoretsko delo, iz njega jasno izhajajo perspektive in potrebe tistih, ki niso

priznani kot polnopravni člani skupnosti. Delo zato ne prispeva k novosti le na področju politične teorije, temveč je tudi praktično uporabno za zagovornišvo pravic migrantov in migrant, oseb brez državljanstva, beguncev in begunk. Kot delo zase nase opozori prevod. Knjiga sicer sama po sebi ni nova, saj je prvič izšla že leta 2004 (slovenska izdaja je prevod ponatisa), je pa požela številne uspehe in v severnoameriškem prostoru prejela nekaj priznanih nagrad.

Medtem ko že samo delo po svoji vsebini učinkuje intersekcijsko, saj v obravnavi priseljencev ne spregleda dimenzij spola in veroizpovedi, k za devanju o pomenu intersekcionalnosti prispeva tudi prevod. Prevajalka Mojca Dobnikar namreč zavrne seksistično uporabo jezika in uporablja izmenično žensko in moško obliko (ali obe) za označevanje različnih skupin prebivalstva. Nevajeno oko bi imelo ob tem morda nekaj težav, ki pa opravičujejo namen prevajalske metode.

Tomaž KRPIČ

Patrick Anderson
So Much Wasted: Hunger, Performance, and the Morbidity of Resistance
Duke University Press, Durham, NC 2010, str. 208, \$ 21.95
(ISBN 0822348284)

Le kaj bi sploh lahko imeli skupnega tako zelo različni družbeni, kulturni in politični pojavi, kot je na pri-

mer anoreksija pri mladih ženskah in moških, performansi Chrisa Burdena (na primer *Bed Piece*, *White Light/White Heat*, *Five Day Piece Locker*) ali pa na primer performans Adrian Piper (*Food for the Spirit*) in množične gladovne stavke v turških zaporih tipa F na začetku tega tisočletja? Zdi se, kakor da so omenjeni pojavi tako zelo različni v svoji pojavnosti, da je komajda mogoče najti kakršnokoli značilnost, ki bi nam pomagala, da bi lahko njihovo analizo opravili na nekem skupnem imenovalcu. Pa vendar, pravi Patrick Anderson v svoji knjigi, obstaja element, ki jih lahko med seboj poveže: (iz)stradanje lastnega telesa. Nekateri posamezniki, bodisi umetniki zaradi različnih umetniških nagibov, pacienti zaradi različnih bolezenskih vzrokov ali zaporniki, ki želijo opozoriti javnost na politične krivice ali zgolj nemogoče življenjske pogoje v zaporniških celicah, se prostovoljno odločajo za dosledno prekinitev ali pa vsaj za radikalno omejitev vnosa hrane v lastno telo. Posledično tako posamezniki svoje pogosto že tako ali tako krhko in občutljivo telo izpostavijo možnosti njegovega konca. Najbrž ni potrebno posebej poudariti, da človeška bitja niso bila 'narejena z namenom', da bi se v izobilju odpovedovala hrani, ne da bi pri tem morala investirati določeno mero spoznavnega, čustvenega in telesnega napora.

Poglavitni razlog, ki žene posameznike, da so pripravljene svoje lastno telo podrediti tako zelo krutim telesnim tehnikam, po Andersonu izvira iz spoznanja, da »prakse posa-

meznikovega (iz)stradanja lastnega telesa uprizarjajo subjektivnost s pomočjo inscenacije in dokončne izgube subjekta zaradi njegove smrti« (str. 3). Seveda pa se takšno spoznanje pri posameznikih ne pojavi nujno v eksplicitni obliki. (Iz)stradanje lastnega telesa, ki nastopi zaradi različnih umetniških, družbenih ali političnih razlogov, je samo po sebi nujno kontroverzno. Čeprav sprva deluje kot svojevrstno kulturno orodje oziroma kot nekakšen instrument, s katerim se subjekt na boleč način rekonstruira (običajno v javnosti, čeprav to ni vedno nujno), v drugi fazi, kadar gre za njegovo dosledno uporabo, lahko vodi v subjektovo smrt. Hkrati pa ima zaradi realne ali celo zgolj potencialne možnosti, da kot posledica (iz)stradanja lastnega telesa nastopi posameznikova smrt, le-ta pozitiven učinek na naravo (iz)stradanja lastnega telesa v smislu iskanja (njegovega) smisla. Namreč, natančno ta lastnost dokončnega prenehanja bivanja daje (iz)stradanju lastnega telesa subjektu globok in privlačen pomen.

Vprašanje je, kaj je tisto, kar ta proces omogoča. Brez dvoma uspe Andersonu v knjigi zapisati, seveda na njemu lasten način, misel, ki jo je na nekem drugem mestu zabeležil že Bryan S. Turner: posameznik ima telo, hkrati pa telo tudi je. Iz te dvojnosti, spoznavne razpoke med percepcijo in razumevanjem posameznikovega telesa, izvira vrsta družbenih in kulturnih pojavov, ne le pojav (iz)stradanja posameznikovega lastnega telesa. Po eni strani posameznik vsakodnevno manipulira z lastnim

telesom, kakor da bi bil njegov um ločen od njegovega telesa. V tem smislu Anderson pravi, da je anoreksija ustvarjanje nekakšnega individualnega arhiva zaradi posameznikovega uničevanja lastnega telesa. Na drugi strani pa posameznikov um še zdaleč ni ločen od njegovega telesa. Zato lahko primer (iz)stradanja lastnega telesa, kot skrajne oblike vzpostavljanja subjekta, na koncu vodi k posameznikovi samodestrukciji. Kakor mnoge druge življenjske prakse, telesne tehnike (iz)stradanja lastnega telesa označijo posameznikovo telo z brazgotinami, ki napravijo stradajoče telo javno vidno. Toda, medtem ko Petra Kuppers v brazgotinah v prvi vrsti vidi indikator družbenega nasilja, ki na posameznika preži od zunaj, Anderson na družbeno delovanje raje gleda z drugega zornega kota. Dejavnik družbenega telesnega nasilja je zanj prej posameznik, to je posameznikovo telo, ki izvaja nasilje nad samim seboj. Nikjer ni to razlikovanje med družbenim in posameznikovim nasiljem, njegova neizogibnost in kompleksnost ter njuna medsebojna prepletenost prikazana bolj nazorno, kakor prav v Andersonovem opisu gladovne stavke v turških zaporih tipa F. Pogosto so v času potekanja gladovne stavke sojetniki v spopadu s policijo in vojsko, ki sta hoteli nasilno prekiniti gladovno stavko, poskušali pred njunim nasiljem s svojimi lastnimi telesi zaščititi telesa stradajočih jetnikov, saj »*stradajoči niso smeli umreti zaradi nasilja, ki ga je izvajala policija, vojska, ali pazniki*«, kajti njihova smrt je morala biti prostovolj-

no dejanje kot simbolna reprezentacija »*utelešenja državnega terorja*« (str. 125).

Anderson se v knjigi pojavi (iz)stradanja lastnega telesa loteva s pomočjo teoretskega aparata Michaela Foucaulta (*subjektivizacija*), Martina Heideggra (*zavedanje smrti*), Louisa Althusserja (*teoretično gledališče*) in Judith Butler (*performativnost*) ter ga sam opredeli kot obliko politike morbidnosti. Sam prepozna tri različna področja, kjer politika morbidnosti upravičeno najde svoje mesto: klinika, galerija in zapor. Ti trije družbeni prostori so oblikovani tako, da omogočajo, ohranjajo ali pa prisiljujejo posameznika, da lažje 'zdrsne' v dejanje (iz)stradanja lastnega telesa. Kot smo dejali že nekaj vrstic višje, je (iz)stradanje posebna oblika telesne tehnike (po Marcelu Maussu) in kot takšna posebna oblika posameznikovega utelešenja. Dejansko gre pri tem za redukcijo človeškega telesa v prvi vrsti na njegov biološki nivo s pomočjo opuščanja normalnega režima hranjenja, dokler posameznikovo telo ne izgine popolnoma iz časa in prostora. (Iz)stradanje je zgolj eno od mnogih sredstev oziroma metod, s pomočjo katerih lahko posameznik doseže stanje telo-doma, stanje, ki ga lahko opredelimo tudi kot posameznikovo reduciranje telesa na takšno obliko zasebnega utelešenja, ki mu omogoča (umetniško) delovanje v skupnosti in s pomočjo katerega posameznik doseže zaželeno uprizoritev posameznikove eksistence. V primeru anoreksije telesni režim in z njim povezan klinični diskurz vzpo-

stavlja in preoblikuje telo v neke vrste arhiv posameznikovega telesnega stanja, v veliki meri podprt in upravičen z medicinskim znanjem, pri čemer verjetno ni potrebno posebej poudarjati, da na ta proces vpliva tudi zvrhana mera človeške radovednosti. V tem oziru Anderson pomenljivo izpostavi primer dr. Henryja S. Turnerja in njegovih poskusov z dieto ter postom s konca 19. stoletja. Toda, medtem ko kontekst klinike predpostavlja visoko stopnjo pogajanja med medicinsko prisilo in prostovoljnim delovanjem stradajočega posameznika, kontekst galerije omogoča umetniku prostovoljno redukcijo lastne telesne 'normalnosti' brez zunanje prisile. Performans Chrisa Burdena z naslovom *Bed Piece* temelji na uprizarjanju umetnikove volje do nede-lovanja oziroma z drugimi besedami preprostega ležanja v postelji, pri čemer je bil umetnik prepuščen milosti obiskovalcev in umetniškega vodja galerije, ki so mu po lastni presoji občasno prinašali hrano in vodo. Nasprotno pa zapor dobesečno prisili zapornike k redukciji lastnih teles, v kolikor in kadar iščejo možnost ponovne vzpostavitve svobode in dostojanstva. Zaradi vsega povedanega je ekonomija politike morbidnosti v zgoraj opisanih treh primerih vsakokrat različna.

Eden od delov Andersonove knjige pa se nam zdi še posebej zanimiv. Anderson opredeli (iz)stradanje lastnega telesa kot obliko uprizarjanja subjekta. V skladu s tem je (iz)stradanje lastnega telesa telesno uprizarjanje, ki ga sestavljajo štiri kompo-

nente. Prvič, ne glede na to, da se to bržkone sliši trivialno, je pomemben element telesnega uprizarjanja (iz)stradanja lastnega telesa trajanje, saj je anoreksija podvržena specifični dinamiki v času. (Iz)stradanje ni nikoli posameznikovo trenutno oziroma kratkotrajno delovanje, saj zahteva določeno stopnjo ponavljanja v daljšem časovnem obdobju. Performans Adrian Piper z naslovom *Food for the Spirit* je trajal dva meseca, v tem času pa je umetnica občasno použila le sok in vodo, intenzivno vadila jogo in brala knjigo Immanuela Kanta *Kritika čistega uma*. Še bolj pomembno pa je, da časovni potek (iz)stradanja lastnega telesa ni nujno linearen ali enosmeren proces. (Iz)stradanje lastnega telesa ni zgolj posameznikovo zavračanje hranjenja. Pogosto je prisoten tudi retroaktiven element hranjenja. Lep primer takšnega poteka (iz)stradanja lastnega telesa je gladovna stavka v turških zaporih tipa F. Zaporniki, ki so bili izbrani, da bodo gladovno stavkali, so se najprej dodobra najedli, pogosto tudi zredili, da bi pridobili dodatno težo z namenom, da bi gladovna stavka lahko trajala čim dlje (režim obilja in lakote). K temu lahko dodamo še to, da je država pogosto v dogajanje v zaporih nasilno intervenirala tako, da je prisilno hranila stavkajoče, uradno sicer z namenom, da bi jih 'rešila' pred smrtjo v imenu ideologije ohranjanja življenja. Drugič, (iz)stradanje lastnega telesa prisili posameznika oziroma je to celo neke vrste predpogoj, da se posameznik upre uveljavljenim družbenim normam. Ne nazadnje, kaj pa

je Burdenov performans drugega kot prav problematiziranje norm in vrednot, ki so v moderni družbi samoumevne? Ali pa če vzamemo na primer anekdotično zgodbo o dr. Tannerju, ko je njegova »žena Mary, normalna, čeprav morda nekoliko nenasitna jedka, zahtevala ločitev« potem, ko si je le-ta dlje časa drznil kar na svoji lastni družini izvajati različne dietne eksperimente (str. 67). Tretjič, (iz)stradanje lastnega telesa je, čeprav le-ta gnezdi v biologskosti človekovega telesa, vedno posredovano preko ustreznih družbenih in kulturnih reprezentacij. Kot takšno je (iz)stradanje lastnega telesa predmet izrabljanja različnih simbolnih žanrov. Zdi se, kot da je v tem smislu (iz)stradanje lastnega telesa nekakšno nadaljevanje medicinskih cirkuških spektaklov 19. stoletja, čeprav v nekoliko milejši obliki. In ne nazadnje nas to pripelje še do četrte komponente. Pri anoreksiji gre vedno tudi za vizualno samoreprezentacijo, zaradi česar je dejansko le-ta nekakšen indikator modernosti. Anoreksično telo izgleda 'dobro' in ga je zato vredno opazovati, bodisi zaradi umetniških, družbenih ali/in političnih razlogov.

Knjiga Patricia Andersona predstavlja pomemben uvod v kulturo (iz)stradanja lastnega telesa in bogato analizo s tem pojavom povezanih družbenih in političnih pojavov. Avtor nam prikaže, kako (iz)stradanje lastnega telesa v obliki javne izpovedi da rekle Roberta Browninga *Manj je več* nek čisto nov kulturni pomen.

Lea ŠUGMAN BOHINC
Fakulteta za socialno delo,
Univerza v Ljubljani

Gabi Čačinovič Vogrinčič, Leonida Kopal, Nina Mešl, Miran Možina
Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika

Fakulteta za socialno delo,
Ljubljana 2009 (3. ponatis),
str. 124, 12,52 EUR
(ISBN 978-961-91026-9-5)

Pomladi leta 2003 je Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani z vrsto smiselno navezujočih in dopolnjujočih se seminarjev odgovorila na potrebe in želje socialnih delavk in delavcev ter drugih zaposlenih na centrih za socialno delo, da osvežijo in prenovijo svoja strokovna znanja in spretnosti ravnanja. Običajna struktura pretežno dvodelnih seminarjev je bila, da so udeleženci v času med enim in drugim delom v praksi preizkušali naučene koncepte in delovne modele, nato pa o tem pisno in ustno poročali in razpravljali na drugem, zaključnem delu izobraževanja. Eden od prvih bogatih plodov tega projekta (ki vključuje serijo monografij v zbirki Katalog socialnega dela) je konec leta 2005 izdani priročnik Gabi Čačinovič Vogrinčič in sodelavcev Leonide Kopal, Nine Mešl ter Mirana Možine. V letu 2009 je knjiga doživela že tretji ponatis in postala nepogrešljiv učbenik študentov socialnega dela na dodiplomski in podiplomskih stopnjah študija ter temeljna strokovna literatura za poklicne delavce na področju socialne-